

'Ze zijn in Den Haag al blij met een verfsplinter van een Russisch schip'

De hardnekkige belangstelling van BVD, Marine en een Noorse schout-bij-nacht voor een verdwenen logboek

Een inwoner van Den Helder heeft bij de politie aangifte gedaan van de verduistering van een logboek. Het scheepsjournaal, dat volgens hem vermoedelijk afkomstig is van een Russische onderzeeër, is in 1985 gevonden op het strand bij Huisduinen. Maar het document is spoorloos sinds het voor nader onderzoek werd overhandigd aan een bestuurslid van het Reddingsmuseum Dorus Rijkers. Misschien is het logboek niet zo belangrijk. Maar waarom hebben de Marine Inlichtingendienst, de BVD en de opperbevelhebber van de zeerijdkrachten in Zuid-Noorwegen, schout-bij-nacht Kjil Amund Prytz er dan zoveel belangstelling voor?

Jos Slats

Pim Veltkamp, beleidsmedewerker van de gemeentelijke dienst Welzijn in Den Helder, keek op zijn horloge. Het liep tegen zessen. Mooi, dacht hij, dan kan ik nog net even naar het strand voor een korte wandeling. De vergadering op het gemeentehuis zou pas om zeven uur beginnen. Zijn zoon Jurjan besloot met hem mee te gaan. Even later reden ze in de auto richting Huisduinen. De hele week had het hevig geregend en gestormd, maar nu, 12 juni 1985, was het prachtig weer.

Er waren niet veel mensen op het strand. Vanaf de parkeerplaats boven aan de dijk liepen vader en zoon rechtstreeks naar het water. Na ruim een halfuur besloten ze over de dijk naar de auto terug te wandelen. Ze staken het strand dwars over. En daar, waar de kunstmatige zeezuivering overgaat in de bescheiden duinen van noordelijk Noord-Holland, zag Pim Veltkamp een bundeltje papier in het zand liggen. Hij raapte het op. Het was een bundel cahiers, de binnenste pagina's waren nog nat. Niet van de regen, stelde zijn zoon profondervindelijk vast. Er zat een duidelijk zoutsmak aan het papier. Dit moest hier zijn aangespoeld.

Het boekwerkje was zwaar beschadigd. Er ontbrak een flink stuk, alsof het over de volle lengte was doorgescheurd. Geen bladzijde was compleet. Het was kennelijk een nogal officieel document, want er hing een touwtje aan met een soort zegel. Toen Veltkamp het zand tussen de bladzijden probeerde uit te schudden, zag hij dat het papier was voorbedrukt. Er stonden tabellen en staten op, waarvan de meeste met de hand waren ingevuld. Wonderwel was de inkt niet uitgelopen.

Dat lijkt wel Russisch, dacht Veltkamp, toen hij de vreemde lettertekens wat beter bekeek. Hij besloot de intrigerende vondst voor nader onderzoek mee naar huis te nemen. Later op de avond, na afloop van de vergadering, ging hij er rustig voor zitten. Het papier was intussen gedroogd, de tekst redelijk leesbaar, zij het volstrekt onbegrijpelijk. Het viel Veltkamp op dat het document nogal wat cijfers en getallenreeksen bevatte. Formules? Coördinaten misschien? Op dat moment realiseerde hij zich voor het eerst dat het een logboek zou kunnen zijn. Een scheepsjournaal. Met behulp van een atlas stelde hij vast dat enkele coördinaten betrekking hadden op het Zweedse kustgebied. Aan de hand van weer andere getallen kwam Veltkamp even onder de

westkust van Afrika uit, ter hoogte van Angola. De afstand tussen die landen sloot vrijwel zeker uit dat het logboek van een vissersboot afkomstig was. Maar wacht eens even. Angola? Wemelde het daar niet van de Russische militaire adviseurs? En Zweden? Had dat land het niet voortdurend aan de stok met (vermeende) Sovjetonderzeeërs in de territoriale wateren?

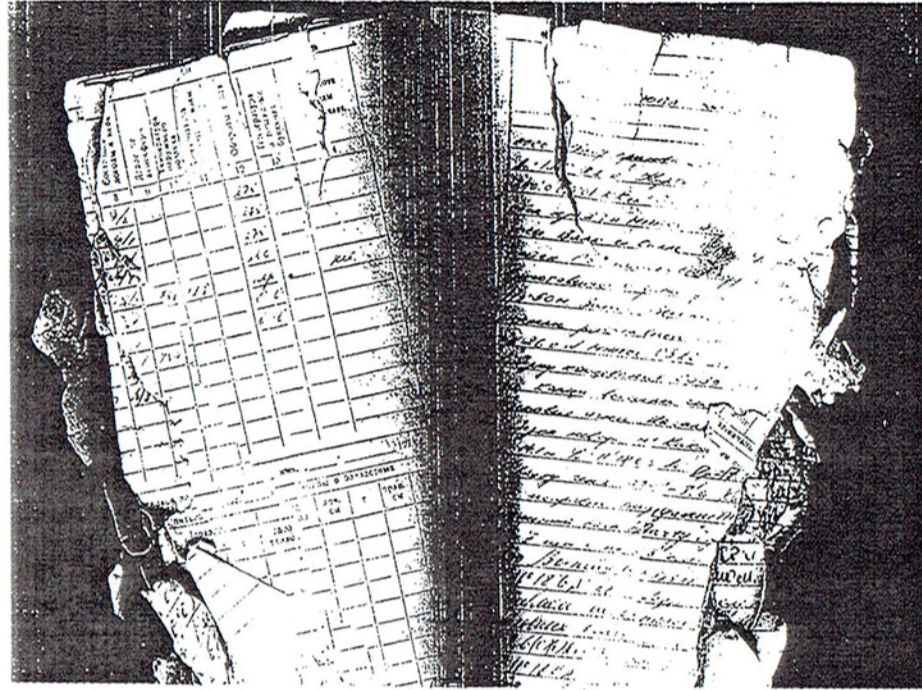
Een week of wat later bracht Veltkamp de vondst van het logboek ter sprake op zijn werk. Hij deed ook zijn Russische-onderzeeërtheorie uit de doeken. Daarop zei een van zijn collega's dat hij iemand kende die verstand had van dit soort zaken. Een marine-officier. Hij zou hem meteen bellen. Na de mededeling dat het een document betrof van vermoedelijk Russische origine, verscheen de marineofficier binnen een halfuur op de stoep van het gemeentehuis van Den Helder. Veltkamp was intussen naar huis gegaan om het logboek op te halen. De marineofficier wierp een vluchtige blik op de verfontaaid papieren en kondigde aan dat hij zijn collega's van de inlichtingendienst (Marid) zou insellen.

Dit was *heavy stuff*, begrepen de omstanders. Twee dagen later, op 10 juli, verscheen R. Mollema op het gemeentehuis, die zich legitimeerde als medewerker van de Marine Inlichtingendienst, de Marid. Hij kwam het logboek halen voor een diepgaand onderzoek. Den Haag zou vast erg ingenuüm zijn met deze vondst, voorspelde hij. 'Ze zijn daar al blij met een verfsplinter van een Russisch schip.'

Ontvangstbewijs

Op verzoek van de vinder deed de inlichtingman iets ongebruikelijks. Hij ondertekende een ontvangstbevestiging, waarin hij bovendien verklaarde: 'Door de heer Mollema is toegezegd dat de heer Veltkamp het scheepsjournaal eind augustus in oude staat weer terug ontvangt. Toegezegd is ook dat de heer Veltkamp krijgt te horen wat de herkomst van het scheepsjournaal is en wat verdere bevindingen zijn.' Toch duurde het tot oktober voor Veltkamp zijn scheepsjournaal terugkreeg van de Marid. Mollema bleek, ondanks eerdere beloften, niet erg mededeelzaam. Hoewel de inlichtingdienst de inhoud bijna drie maanden lang had kunnen bestuderen, bleef de herkomst van het document onduidelijk, zei Mollema. 'Het is allemaal nogal ingewikkeld.'

Op dat moment dacht Veltkamp: hier klopt iets niet. Want waarom deed de marine zo geheimzinnig? Experts van de inlichtingendienst moesten toch in staat zijn de nog goed leesbare tekst in

het logboek te ontcijferen? Zou er misschien iets in staan dat niet aan de grote klok mocht worden gehangen? Maar waarom hadden ze hem het scheepsjournaal dan teruggegeven?

Maar, realiseerde Veltkamp zich, er waren getuigen bij geweest toen hij het logboek op het werk aan Mollema had overhandigd. Ze moesten het wel teruggeven. Misschien hoopte de Marid dat hij de zaak verder zou laten rusten. Dat deed Veltkamp niet. Begin 1986 gaf hij het logboek aan een bestuurslid van het Reddingsmuseum Dorus Rijkers in Den Helder, de vroegere gemeentearchivaris Everhardus. Misschien kon hij de herkomst achterhalen. Hij kende hem al jaren van het gemeentehuis, vertrouwde hem en liet hem daarom niet tekenen 'voor ontvangst'. Everhardus, die na zijn vut als vrijwilliger bij het museum was gaan werken als archivaris, reageerde enthousiast op het verzoek. Binnenkort, zo vertelde hij Veltkamp, zou hij op een vergadering de directeur van het Nederlands Scheepvaart Museum in Amsterdam ontmoeten. Mogelijk kon die ook helpen bij het ontraadselen van het mysterie. Hij beloofde goed op het logboek te zullen passen. De kluis van het museum leek Everhardus een veilige opbergplaats.

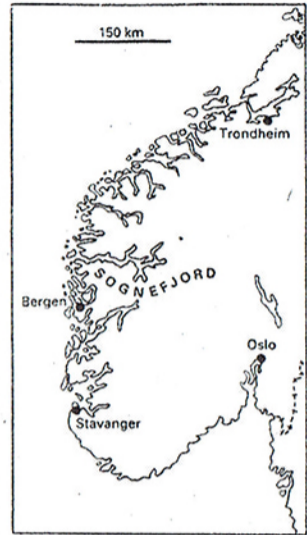
Toen Veltkamp een paar maanden later eens kwam informeren hoe het er mee stond, moest Everhardus bekennen dat hij niet veel verder was gekomen. Helaas, geen tijd gehad. Nog even geduld. Die boodschap zou de eigenaar van het scheepsjournaal nog een paar keer te horen krijgen. Vorig jaar zomer kreeg het Reddingsmuseum in Den Helder een nieuw onderkomen. Kort voor de verhuizing – in augustus – informeerde Veltkamp voor de zoveelste keer naar zijn logboek. Maak je geen zorgen, liet Everhardus weten. Dat boek ligt veilig opgeborgen in de kluis. Helaas kon hij er op dat moment vanwege de verhuizing niet bij. Veltkamp moest nog maar eens terugkomen. Dat deed Veltkamp. Maar ook toen kon

Everhardus hem niet helpen, omdat de beheerder van de kluis toevallig niet aanwezig was. Een paar weken later had hij weer een ander smoesje. Nee, het logboek lag bij nader inzien toch niet in de kluis, maar bevond zich in een van de vele verhuisdozen die nog moeten worden uitgepakt. Kon Veltkamp misschien een andere keer terugkomen? Ook aan het geduld van een beleidsmedewerker van de dienst Welzijn komt een keer een eind. Veltkamp eiste zijn logboek terug. En wel onmiddellijk. Diezelfde avond stond Everhardus bij hem op de stoep. Mét een logboek. Dat wil zeggen, met het machinekamerlogboek van de *Andreef*, een Russisch koopvaardij-schip. Volgens een daaraan vastgehecht kaartje was het journaal in 1981 gevonden op het strand van Tershellung. Veltkamp had de stellige indruk dat Everhardus deed alsof hij in het geheel niet wist dat dit een heel ander logboek was. Pas toen hij duidelijk maakte dat hij alleen genoegen nam met zijn eigen logboek, vroeg de oud-gemeentearchivaris nog wat meer tijd om zijn zoektocht te kunnen voortzetten.

Sognefjord

Gelukkig was Veltkamp zo verstandig geweest om voordat hij het logboek uit handen gaf de best leesbare pagina's ervan te fotokopiëren. Een van die kopieën was via-via terechtgekomen bij een vroegere medewerker van een Amsterdamse scheepswerf. Zij kon Russisch lezen en schrijven, en was enigszins thuis in scheepvaartterminen. Haar gedeeltelijke vertaling leverde informatie op die paste in de Russische-onderzeeërtheorie. Zij ontdekte bijvoorbeeld dat in een van de tabellen het aantal *schroefomwentelingen* was bijgehouden. De gevonden toerentallen waren volgens haar typerend voor een duikboot en konden eenvoudigweg niet afkomstig zijn uit het logboek van een gewoon schip.

Intussen was ook een goede vriend van Veltkamp zich intensief met de zaak

van het verdwenen scheepsjournaal gaan bemoelen: Harry Valkenier uit Haarlem. Een recensie in *Intermediair* van 17 februari van dit jaar had zijn aandacht gevestigd op het boek *Soviet Submarine Operations in Swedish Waters 1980-1986* van Milton Leitenberg, een Amerikaan die werkzaam is bij het *Centre for Strategic and International Studies* in Washington. In tegenstelling tot wat de titel doet vermoeden, had de schrijver zich niet beperkt tot Zweden bij het inventariseren van duikboot-incidenten. Hij maakte ook melding van een operatie in de Sogne Fjord in Noorwegen, waar de marine in het late voorjaar van 1985 met drie *Orion*-vliegtuigen en een aantal schepen (vergeefs) jacht had gemaakt op een mogelijk Russische onderzeeër. Leitenberg vermeed niet de Noorse marine gebruik had gemaakt van dieptebommen om de duikboot naar de oppervlakte te dwingen, zoals bij eerdere zoekacties was gebeurd.

Maar de datum waarop de marine naar de Sogne Fjord was uitgerukt, zette Harry Valkenier toch aan het denken: 31 mei 1985. Dat was twaalf dagen vóór de vondst van het logboek op het strand bij Huisduinen. Bestudering van de zeestromingenkaart toonde aan dat er in die tijd van het jaar een krachtige stroming langs de Noorse kust staat in zuidelijke richting. Stel, dacht Valkenier, dat de Noorse marine bij de zoekactie in de Sogne Fjord inderdaad een paar dieptebommen heeft afgeworpen om de veronderstelde duikboot naar de oppervlakte te dwingen. En stel, dat een van die bommen per ongeluk raak was...

Na wat heen-en-weergebel met Stavanger kreeg Valkenier schout-bij-nacht Kjil Amund Prytz, de opperbevelhebber van de zeerijdkrachten in Zuid-Noorwegen, aan de telefoon. Toen hij het incident in de Sogne Fjord ter sprake bracht, wist Prytz zich de zaak onmiddellijk te herinneren. 'Omwonenden hebben explosies gehoord,' blufte Valkenier, in de hoop dat de schout-bij-nacht zou toegeven dat er op 31 mei 1985 dieptebommen waren gebruikt. Dat deed hij niet. Maar in plaats van het inzetten van explosieven onmiddellijk tegen te spreken, kwam de schout-bij-nacht met een verklaring die ongehoorzaam klonk. Dat lawaai in de Sogne Fjord zou wel eens veroorzaakt kunnen zijn door 'vallend gesteente'. Pas toen vertelde Valkenier hem over de vondst van het logboek. En over het tijdstip waarop het Russische scheepsjournaal was aangetroffen op het strand bij Huisduinen. Prytz was één en al oor. Kon hij misschien, als het niet te veel moeite was, een kopieetje krijgen? Dat was geen probleem, antwoordde Valkenier, maar daar moest dan wel een wederdienst tegenover staan. De Noorse marine moest plechtig beloven ver-

slag uit te brengen van de bevindingen. Wijs geworden door de eerdere 'samenwerking' met de Nederlandse Marine Inlichtingendienst (Marid) stelde Valkenier de volgende deal voor: Prytz zou in eerste instantie maar een gedeelte van het logboek per fax krijgen toegestuurd. Pas als de vertaling daarvan de afzenders had bereikt, zou de rest van de tekst worden vrijgegeven. De schout-bij-nacht zei dat hij het voorstel eerst wilde bespreken met zijn 'inlichtingendienst' en beloofde terug te bellen. Een dag of wat later liet hij weten dat wat hem betreft de zaak in orde was.

Waarschijnlijk heeft de Noorse inlichtingendienst in diezelfde periode contact opgenomen met de collega's van de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) in Den Haag. Want op een gegeven moment hoorde Harry Valkenier van buurtbewoners dat de Politie Inlichtingendienst (Pid) belangstelling voor hem had. Een functionaris van het Haarlemse politiekorps – de Pid is het onderdeel van de politie dat fungeert als een soort inspectie te velde voor de BVD – had verschillende mensen in de directe omgeving van zijn huis benaderd met vragen over zijn doen en laten. De geheim agent nam korte tijd later ook contact op met Valkenier zelf. Om te informeren hoe hij in zijn levensonderhoud kon voorzien met alleen maar een *part-timebaantje* in het onderwys.

De Noorse marine liet nog één keer iets van zich horen. Dat was toen schout-bij-nacht Prytz enkele weken geleden contact opnam met Valkenier om hem te vertellen dat het logboek vermoedelijk afkomstig is van een Russische vissersboot. Strekten de visgronden van dat schip zich uit van Zweden tot Angola?

Intussen is het logboek nog steeds niet boven water. Het bestuur van het Reddingsmuseum heeft Pim Veltkamp in een brief (26 juni 1989) laten weten dat het de verantwoordelijkheid voor het zoek raken van het logboek van de hand wijst. 'Wij hebben met deze zaak niets te maken,' zegt secretaris M.C. Kedde, die in het dagelijks leven werkzaam is bij de marine. 'Wij hebben nooit een ontvangstbewijs getekend.'

Ook Everhardus zegt dat hij zich niet aangesproken voelt. 'Veltkamp heeft het logboek aan het Reddingsmuseum aangeboden. Niet aan meneer Everhardus. Ik heb het aangepakt, omdat ik op dat moment toevallig aanwezig was. Als ik er niet was geweest, had een ander het in ontvangst genomen.' Eind juli heeft Pim Veltkamp bij de politie aangifte gedaan van verduistering. Wat vindt de Marid van deze zaak? De Marine Voorlichtingsdienst: geen commentaar.

Tamar

Rabbijnen

Vanochtend, 7 augustus 1989, lees ik in de *Volkskrant* onder de kop **RABBijnen ONTSTELD OVER UITLATINGEN BISSCHOP BOMBERS** dat drie rabbijnen verklaard hebben dat ze het maar niets vinden, dat het bestaan van een klooster in Auschwitz verdedigd wordt door een Nederlandse bisschop. Dat is volgens hen een bewijs 'dat er binnen de rooms-katholieke kerk nog steeds antisemitische tendensen zijn'. Zoals men zich misschien zal herinneren, zijn een Amerikaanse rabbi en zes van zijn leerlingen het karmelietessenklooster binnengegaan ten einde tegen het bestaan van zo'n klooster op die plek te demonstreren. De rooms-katholieke kerk had tenslotte, na joodse protesten, twee jaar tevoren al beloofd dat klooster weer op te doeken, maar dat was niet gebeurd. Nu hadden de opgewonden Amerikanen het recht in eigen hand genomen, de nonnen hadden zich verscholen en Poolse bouwvakkers hadden de rabbi en zijn volgelingen er uitgegooid. De bonje stond in alle kranten. Ik vind Amerikaanse rabbijnen behoorlijk eng, want ze richten nederzettingen op de westelijke oever van de Jordaan, die zij Judea en Samaria noemen. En als ze Auschwitz voor zichzelf openen, zie ik ze helemaal niet zitten, want zij hebben er in oorlogstijd evenmin ruchtbaarheid aan gegeven als de rest van de wereld.

Dat interview met bisschop Bomers in het *Nieuw Israelietisch Weekblad* heb ik niet gelezen, wel een citaat eruit in de *Volkskrant* en dat bevestigt eigenlijk niet die antisemitische tendensen waarvan de rabbijnen spreken. De rabbijnen doen het voorkomen alsof de hele wereld, 'op het moment dat er overal in de wereld grootse protesten klinken', verantwoordelijk is over dat klooster en alleen die ene miezerige bisschop in Nederland zijn ongewild antisemitische, roet in het eten gooit. Nu vind ik het altijd een zwaktebod als mensen hun gelijk aantonen met behulp van een 'meeste stemmen'-argument. Met de waarheid heeft dat immers niets te maken en een rabbi, of een priester, of een dominee, of zelfs een mullah, zou dat moeten weten. (Vooral een rabbi eigenlijk, want zijn geloof is nergens in de wereld een meerderheidsstem, zelfs niet in Israël, gelukkig.) Maar er waren ook andere dan bisschoppelijke pogingen om het rabbijnse recht op Auschwitz te bekritisieren: 'Waarom is het zo schandelijk dat een paar vrouwen alleen en in stilte willen mediteren over wie hier gestorven zijn – en tevens over wie hier de moord begingen? Kardinaal Macharski noemde de Karmel "het levende monument van boetedoening voor de misdaden die in het verleden begaan zijn door mensen, onder wie er waren die christenen zijn geweest

voor zij de nazi-ideologie omhelsden.' Dit is een betere zaak dan de bewerking dat Auschwitz van de joden is en van niemand anders. Zal er ooit een tijd aanbreken waarin niet meer gevochten wordt over heilige plaatsen? Auschwitz, dat zelfs door overvliegende trekvogels vermeden wordt, is de afschuwelijkste plek ter wereld. Maar het blijkt dat zelfs Auschwitz nog ruimte biedt voor een nieuwe verschrikking. Het is bezig een ander Jeruzalem te worden. De schrijver van deze regels is geen katholiek en ook geen antisemiet, maar de columnist Neal Ascherson in *The Observer* van 23 juli 1989. Zijn stuk heette 'One More Horror At Auschwitz' en ik hield mijn hart al vast, vreemde dat hij dat klooster zou bedoelen. Maar hij bedoelde gelukkig de ellende van de heilige plaatsen, waarop rabbijnen, religieuze professionals immers, zo dol zijn. Rabbijnen zijn, net als trouwens de beroepsuitoefenaars van latere religies zoals christendom en islamisme (om van primitievere godsdiensten maar te zwijgen) blij met elke heilige plaats die zij voor hun geloof kunnen openen. Mozes was er tegen, die stichtte een godsdienst die beeld en plaats of welk uiterlijk teken van godsdienst ook verbood. De mensen die in Auschwitz vergast werden hingen trouwens vaak geen enkel geloof aan en werden toch vergast. Laten de

nonnen en ook de leerlingen van die rabbijnen daar maar eens over mediteren. Met religie had dat vergaan niets te maken. Voor mij is zowel dat klooster als het rabbijnse protest ertegen een vloek in de kerck waarin ik niet geloof. P.S. Twee dingen die ik vermoedde zijn uitgekomen: 1. De *Marseillaise* is inderdaad een heel bloeddrostig lied, dat Jessye Norman dus nooit had mogen zingen. (Over de Champs-Elysees schrijvend in een belachelijke jurk van tricolore. Ik vond dat al *fishy*. Thatcher met haar tactloze opmerkingen over de Franse Revolutie tegen gastheer Mitterrand had groot gelijk en het was flink van haar om tactloos te durven zijn.) Als iemand mij van de *Marseillaise* de tekst die niemand onthouden heeft stuurt, zal ik die citeren. 2. Circus is niet zo leuk als u denkt. Op de laatste avond van het door mij beschreven circus heeft een motorfietrijder bij het maken van de salto mortale zijn nek gebroken. Ik heb dat gehoord van iemand die er die avond was en het heel gewoon vond dat dit slechte nieuws de kranten niet haalde omdat het circus immers elke ruchtbaarheid eraan wilde voorkomen. Ik vond dat niet zo gewoon. Circus – mijn zusje had groot gelijk toen zij erom huilde.

(Ingezonden mededeling)

HOE LANG MOETEN WE NOG ALS DE DOOD VOOR DE LIEFDE ZIJN?

Zolang er geen medicijn is, blijft aids als een zwaard van Damocles boven de liefde hangen. Daarom mogen we niet rusten voor we de race tegen aids gewonnen hebben. En dat kost tijd. Maar ook geld. Hoe eerder hoe beter. Nu dus.

AIDS FONDS: GIRO 8957
(Storten op bankrekeningnummer 70.70.225 kan ook.)